

УДК 338.45

О. О. Бассова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та менеджменту,

Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000-0003-2458-8729

К. В. Коган,

здобувач вищої освіти освітнього рівня магістр спеціальності "Фінанси, банківська справа та страхування", Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000-0002-0238-0081

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.9.111

МОНІТОРИНГ СТАНУ КАПІТАЛУ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

O. Bassova,

PhD in Economics, associate professor, associate professor of department of finance and management,

Philip Orlyk International Classical University, Mykolaev

K. Kogan,

master of finance, banking and insurance, Philip Orlyk International Classical University, Mykolaev

MONITORING OF THE STATE OF CAPITAL OF TRADE ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан торговельних підприємств в Україні за узагальнюючими показниками, що характеризують стан і динаміку торговельних підприємств в Україні (кількість торговельних підприємств, обсяги оптової та роздрібної реалізації та фінансові результати діяльності). Досліджено структуру оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі України за 2011—2018 роки. Виявлено, що торгівля в Україні зазнала змін під впливом кризових явищ. Фінансова та інвестиційна нестабільність у країні призвели до зниження попиту на товари, послуги та зниження прибутку торговельних підприємств, а також на збалансованість попиту й пропозиції споживчого ринку, де виявлено дисбаланс, породжений невідповідністю суспільних виробництв та нестабільним розвитком підприємств торговельно-посередницької діяльності.

У ході моніторингу сучасних наукових і практичних тенденцій не було визначено суттєві розбіжності в методах оцінки капіталу підприємств. Загальний аналіз здійснено для оцінки динаміки та структури основних складових капіталу й активів торговельних підприємств. Проведений аналіз джерел формування капіталу і напрямів їх вкладення на підприємствах торгівлі України у 2016—2018 роках, показали що відповідно до джерел формування капіталу характерним є перевага поточних зобов'язань у джерелах формування; частка власного капіталу на підприємствах торгівлі незначна та становить не більше 10% сукупного капіталу; питома вага довгострокових незначна та має спадну динаміку; спостерігається зменшення капіталу підприємств торгівлі на 402 млрд грн або на 23,8%. Відповідно до напрямів вкладення капіталу: найбільшу питому вагу в складі активів підприємств торгівлі займають оборотні активи. Їх питома вага суттєво коливається в межах 79,8%—86,1% протягом періоду; така ж ситуація склалася і з необоротними активами, які традиційно займають меншу питому вагу серед напрямів вкладень капіталу підприємств торгівлі.

Визначено, що вчасна оцінка негативних наслідків фінансової кризи на обсяги товарообігу, фінансові результати діяльності, а також на власні джерела фінансування й оборотні активи підприємств має велике значення з метою визначення особливостей і наукових підходів щодо підвищення ефективності управління капіталом та оптимізації його структури на торговельних підприємствах.

The state analyzes state-of-the-art commercial enterprise stations in Ukraine for the use of the most common representatives that require work and dynamic enterprise trade in Ukraine (the number of businesses engaged in business, using the optimal and expanded field of activity and responsible enterprises). The structure of the wholesale turnover of the enterprises of the wholesale trade of Ukraine for 2011—2018 is investigated. We appeared to have sold in Ukraine, which changed under the influence of crisis. Financial and investment instability in the country, led to a decrease in demand for goods, services and a decrease in profits of trading enterprises, as well as to the balance of supply and demand of the consumer market, which revealed an imbalance caused by the mismatch of social production and unstable development of enterprises in trading activities.

During the monitoring of current scientific and practical trends, no significant differences were found in the methods of assessing the capital of enterprises. A general analysis is made to evaluate the dynamics and structure of the major components of capital and assets of trading enterprises. The analysis of sources of capital formation and directions of their investment in the enterprises of trade of Ukraine in 2016—2018 showed that according to sources of capital formation the advantage of current obligations in the sources of formation is characteristic; the share of equity in trade enterprises is insignificant and makes no more than 10% of total capital; long-term share is small and has a downward trend; there is a decrease in the capital of trade enterprises by 402 billion UAH. or by 23.8%. According to the directions of investment capital: the largest share in the assets of trade enterprises is occupied by current assets. Their share varies significantly from 79.8% to 86.1% during the period; the same is the situation with non-current assets, which traditionally occupy less share among the lines of investment of trade enterprises.

It is determined that timely assessment of the negative effects of the financial crisis on turnover, financial results of operations, as well as on own sources of financing and current assets of enterprises is of great importance in order to determine the features and scientific approaches to improve the efficiency of capital management and optimize its structure in trading enterprises.

Ключові слова: капітал, торгівельні підприємства, оптовий товарооборот, роздрібний товарооборот, формування, використання.

Key words: capital, trade enterprises, wholesale trade turnover, retail trade turnover, formation, use.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Головною метою розвитку підприємства торгівлі є забезпечення оптимального, економічно-обґрунтованого товарного обігу та максимальне задоволення платоспроможних потреб споживачів, а саме фізичних та юридичних осіб. Останнім часом торгівля в Україні зазнає змін під впливом кризових явищ. Фінансова та інвестиційна нестабільність у країні, що зумовлена політичними й економічними перетвореннями, призводить до зниження попиту на товари, послуги та зниження прибутку торгівельних підприємств, а також має достатній вплив на збалансованість попиту й пропозиції споживчого ринку, де можна спостерігати дисбаланс, який породжується невідповідністю суспільних виробництв та нестабільним розвитком підприємств торгівельно-посередницької діяльності. Тому визначення негативних наслідків фінансової кризи на обсяги товарообігу, фінансові результати діяльності, а також на власні джерела фінансування й оборотні активи підприємств має велике значення з метою визначення особливостей і наукових підходів щодо підвищення ефективності управління капіталом та оптимізації його структури на торгівельних підприємствах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема формування капіталу та оптимізації його фінансової структури приваблює велику кількість науковців. Так, дослідженню цього питання присвячені праці наступних відомих вітчизняних і закордонних вчених: Ф. Модільяні, М. Міллера, Ю. Брігхем, І.О. Бланка, Е. Нікбахта, Дж.К. Ван Хорна, Дж.К. Шима, Дж.Г. Сігела, С. Росса, В.В. Ковальова, О.С. Стоянової, В.М. Суторміної, Н.М. Ушакової та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Вивчення опублікованих робіт виявило існування нині низки концепцій щодо доцільності управління формуванням структури капіталу, в основі яких лежать суперечливі підходи до можливості її оптимізації та визначення пріоритетних факторів, що визначають механізм такої оптимізації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення стану торгівельних підприємств України, моніторингу джерел формування та напрямку використання капіталу на цих підприємствах з метою розробки підходів щодо підвищення ефективності управління капіталом та оптимізації його структури.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одними з узагальнюючих показників, що характеризують стан і динаміку торговельних підприємств в Україні, є дані про кількість торгівельних підприємств, обсяги оптової та роздрібною реалізації та фінансові результати діяльності. Проаналізуємо основні показники на підставі інформації Державного комітету статистики [3].

Згідно з проведеним аналізом за період 2005—2018 років простежується динаміка зменшення кількості об'єктів роздрібною торгівлі. Однак ці тенденції не обумовлені впливом фінансової кризи: тенденція скорочення кількості об'єктів роздрібною торгівлі спостерігалась протягом усього періоду, який аналізується. Обсяг роздрібною та оптового товарообігу — це показник, який відображає наслідки кризи. Так, оптовий товарообіг у період піку кризи (у 2014 році порівняно з 2013 роком) знизився на 86,9 млрд грн, або на 8,1%. Це перший випадок скорочення товарообігу починаючи з 2005 року. Роздрібний товарооборот має також зростаючу динаміку окрім 2017 року. В цей період скорочення становило 360 млрд грн, тобто на 30,1% (порівняно до 2016 року). Водночас значне зростання товарообігу у 2016 році порівняно з попереднім пояснюється високим рівнем інфляції, а не збільшенням фізичного обсягу продажу.

Ще один узагальнюючий показник, а саме фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування у підприємств-юридичних осіб, мав більш суттєві коливання. І особливий вплив на це мала криза кінця 2013 року та 2014 року, яка дуже негативно вплинула на аналізований показник: уперше з 2005 року фінансовим результатом діяльності підприємств торгівлі стали збитки — 6,1 млрд грн у 2013 році та 128,1 млрд грн у 2014 році.

Узагальнивши викладене, слід зазначити, що спостерігається скорочення кількості підприємств роздрібною торгівлі з одночасним зростанням товарообігу (тенденція "збільшення" галузі). Політична та фінансова криза суттєво вплинула на фінансові результати діяльності підприємств торгівлі: 2013—2015 роки стали для підприємств цієї галузі збитковими, оскільки підприємства залишилися без одного з найважливіших джерел формування капіталу — чистого прибутку. 2018 рік показав суттєве збільшення роздрібного товарообороту на 14,4% та оптового товарообороту на 16,1%. Також динамічно збільшився фінансовий результат підприємств торгівлі на 119,6%.

Оптова торгівля є важливим важелем маневрування матеріальними ресурсами, сприяє скороченню зайвих запасів продукції на всіх рівнях і усуненню товарного дефіциту, бере участь у формуванні регіональних і галузевих товарних ринків. Через оптову торгівлю посилюється вплив споживачів на виробників; а виробник сам обирає споживачів. Нині через посилення ролі торгівлі в національному господарстві особливої актуальності набуває комерційна діяльність у сфері торгівлі і її оптової ланці зокрема. Вона може виступати каталізатором структурних перетворень і сприяти забезпеченню збалансованості внутрішнього ринку. Для цього оптова торгівля в нових умовах повинна перетворитися в комерційного посередника, який здійснює свою діяльність на принципах сучасного менеджменту та підприємництва.

В умовах ринкової економіки, коли вже не має системи централізованого розподілу товарних ресурсів і прикріплення покупці в до постачальників товарів, особливо зростає роль оптової ланки як посередника між виробництвом і роздрібною торгівлею. Підприємства роздрібною торгівлі повинні тепер самостійно займатися пошуком товарних ресурсів і на добровільній основі встановлювати з постачальниками господарські зв'язки і будувати свої відносини, що нерідко без посередника здійснити складно і потребує великих витрат [2].

У нашій державі на оптовому ринку за останнє десятиріччя з'явилася значна кількість малих оптових посередників. Більшість з них (біля 17 тис.) здійснюють посередницьку діяльність без надбання статусу юридичної особи. Однак основними оптовими посередниками є підприємства — юридичні особи. За даними Державного Комітету статистики України кількість підприємств оптової торгівлі в Україні становить майже 60 тис. одиниць. У струк-

турі оптового товарообороту підприємств торгівлі України переважають непродовольчі товари. Мінімальна частка непродовольчих товарів у роздрібному товарообороті зафіксована в 2012 р., а максимальна — в 2018 р. (табл. 1).

У будь-якому разі частка непродовольчих товарів становить левову частку (80—84%). Щодо виробників, то тут простежується збільшення частки товарів вироблених іноземними підприємствами, що є досить песимістичним для вітчизняного виробника. У структурі роздрібного товарообороту підприємств торгівлі України в 2011—2018 рр. переважали також непродовольчі товари. Їх частка становить 57—61%. Така тенденція в структурі роздрібного товарообороту починається з 2006 року. Співвідношення між продовольчими та непродовольчими товарами становить майже 2: 3.

За формою власності 98% підприємств відносяться до недержавного сектору. Основна частка (63,6%) з них у загальній кількості припадає на підприємства з колективною формою власності. За останні роки на оптовому ринку України з'явилися підприємства, засновані на приватній і змішаній власності та зі 100% іноземними інвестиціями. Це є свідченням формування конкурентного середовища в оптовій торгівлі і створення умов для більш ефективного функціонування ринку України.

Реформування оптової ланки супроводжувалося змінами і в їхніх організаційно-правових формах господарювання. Нині переважають товариства з обмеженою відповідальністю (51,8%), які були створені на базі малих посередницьких підприємств. Великі оптові підприємства колишньої системи Міністерства торгівлі з державних перетворилися на акціонерні товариства. Однак їх питома вага у загальній кількості оптових посередників складає близько 5%, що не сприяє залученню та концентрації капіталу у цій сфері діяльності [3].

Для підвищення ролі оптових підприємств на споживчому ринку необхідно суттєво розширити номенклатуру послуг, які вони повинні надавати партнерам, та знижувати їх вартість.

В Україні відбувається тенденція до зростання темпу оптового продажу закордонних товарів та недостатні темпи продажу товарів вітчизняного виробництва, поряд зі збільшенням обсягу оптового товарообігу вітчизняних виробників з кожним роком. Це також свідчить про необхідність удосконалення інструментів обмеження імпорту закордонних товарів, розширення банківського кредитування вітчизняних підприємств та стимулювання розвитку оптової торгівлі вітчизняними товарами взагалі.

Таблиця 1. Структура оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі України за 2011–2018 роки

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Оптовий товарооборот, млн грн	1107283	1093291	1074753	987957	1244221	1555966	1908671	2215367
У тому числі								
продовольчі товари	194516	215169	199674,1	194669,3	224268,9	252771	314047,6	356102,8
непродовольчі товари	912767,4	878121,8	875079,1	793287,7	1019952	1303195	1594623	1859265
Питома вага в оптовому товарообороті, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
У тому числі								
продовольчі товари	17,6	19,7	18,6	19,7	18	16,2	16,5	16,1
непродовольчі товари	82,4	80,3	81,4	80,3	82	83,8	83,5	83,9
Питома вага продажу товарів вітчизняного виробництва, %	63,9	58,9	54,3	48,5	46,9	44,5	43,7	42
У тому числі								
продовольчі товари	75,5	73,7	71,7	71,4	75,2	76,4	76,8	77,2
непродовольчі товари	61,4	55,3	50,3	42,9	40,7	38,3	37,2	35,3

Джерело: [3].

Для підвищення ефективності функціонування оптової торгівлі необхідно також впроваджувати більш дієве державне регулювання, яке передбачає не пряме керівництво, а створення умов для цивілізованих взаємовідносин з незалежними суб'єктами господарювання. Об'єктами такого регулювання повинні бути не оптові підприємства, а процеси, які протікають на споживчому ринку.

Сучасний стан розвитку оптової торгівлі потребує вирішення такої проблеми, як формування елементів ринкової інфраструктури. У справжніх умовах господарювання катастрофічно не вистачає складських і торгових площ. Це пов'язано з тим, що старі площі сконцентровані в руках небагатьох колишніх великих державних організацій, а вони в свою чергу диктують недоступні для торговців високі ціни за оренду цих приміщень. Оптова ланка в торгівлі споживчими товарами має у власності лише 12% загальної складської площі. Рівень забезпеченості складською площею товарних складів в Україні нижче порівняно з розвинутими країнами, наприклад з США — у 21 раз. Цей факт теж негативно відбивається на ролі оптової ланки у розвитку споживчого ринку. Структура транспорту застаріла як морально, так і фізично, а на придбання новітніх видів транспорту не вистачає грошових коштів. Для підвищення науково-технічного рівня матеріальної бази сучасної оптової торгівлі необхідно державне регулювання цих питань з боку влади.

Отже, в умовах функціонування цивілізованого ринку саме оптова торгівля повинна стати важелем для стимулювання зростання ефективності виробництва та більш повного задоволення потреб споживачів.

Аналіз збитковості підприємств торгівлі в цілому по Україні за 2011–2018 роки, характеризують меншу збитковість галузі в порівнянні до загальної кількості збиткових підприємств по країні.

У ході моніторингу сучасних наукових і практичних тенденцій не було визначено суттєві розбіжності в методиках оцінки капіталу підприємств [1; 4]. У найбільш загальному вигляді аналіз капіталу здійснюється в двох напрямках: аналіз джерел його формування та аналіз використання. Кожний із цих напрямів передбачає проведення загального та параметричного аналізу.

Загальний аналіз здійснюють для оцінки динаміки та структури основних складових капіталу й активів, а параметричний знаходить своє відображення в фінансових коефіцієнтах.

Проведений загальний аналіз джерел формування капіталу і напрямів їх вкладення на підприємствах торгівлі України, дані якого наведено в таблиці 2, свідчить, що:

1. Відповідно до джерел формування капіталу:

— для підприємств торгівлі характерним перевага поточних зобов'язань у джерелах формування капіталу;

— частка власного капіталу на підприємствах торгівлі незначна та становить не більше 6% сукупного капіталу;

— питома вага довгострокових зобов'язань зменшується;

— спостерігається суттєве скорочення капіталу підприємств торгівлі на 402,1 млрд грн або на 23,8%.

2. Відповідно до напрямів вкладення капіталу:

Таблиця 2. Склад, структура та динаміка капіталу підприємств торгівлі України за 2016—2018 роки

Склад джерел формування фінансових ресурсів і напрямків їх вкладення	2016 рік		2017 рік		2018 рік		Абсолютне відхилення суми, млрд грн		Відносне відхилення суми, %	
	Σ млрд.грн	d, %	Σ млрд.грн	d, %	Σ млрд.грн	d, %	2018 до 2017 року	2018 до 2016 року	2018 до 2017 року	2018 до 2016 року
Джерела формування капіталу:										
Власний капітал	6,7	0,4	26,3	1,3	72,4	5,6	46,1	65,7	175,3	10,8 раз
Довгострокові зобов'язання	284,5	16,8	295,2	14,8	135,1	10,5	-160,1	-149,4	-54,2	-52,5
Поточні зобов'язання	1400,3	82,8	1671,9	83,9	1081,9	83,9	-590	-318,4	-35,3	-22,7
РАЗОМ	1691,5	100	1993,4	100	1289,4	100	-704	-402,1	-41,6	-23,8
Напрямки вкладення капіталу:										
Необоротні активи	242,0	20,2	277,6	13,9	181,9	14,1	-95,7	-60,1	-34,5	-24,8
Оборотні активи	1449,5	79,8	1715,8	86,1	1107,5	85,9	-608,3	-35,5	-34,2	-23,6
РАЗОМ	1691,5	100	1993,4	100	1289,4	100	-704	-402,1	-41,6	-23,8

Джерело: [3].

— ситуація з вкладенням капіталу також досить однозначна: найбільшу питому вагу в складі активів підприємств торгівлі займають оборотні активи. Їх питома вага несуттєво коливається в межах 79,8—86,1% протягом періоду, що аналізується;

— така ж ситуація склалася і з необоротними активами, які традиційно займають меншу питому вагу серед напрямів вкладень капіталу підприємств торгівлі.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи проведену оцінку стану торговельних підприємств України, необхідно ще раз звернути увагу на значні негативні наслідки кризи: скоротились обсяги роздрібного товарообігу (2017—2018 роки); суттєво зменшилися фінансові результати діяльності підприємств (2013—2015 рік збиток), зросла частка збиткових підприємств (36%).

Проведений аналіз джерел формування капіталу і напрямів їх вкладення на підприємствах торгівлі України показав, що відповідно до джерел формування капіталу характерним є перевага поточних зобов'язань у джерелах формування; частка власного капіталу на підприємствах торгівлі незначна та становить не більше 10% сукупного капіталу; питома вага довгострокових незначна та має спадну динаміку; спостерігається зменшення капіталу підприємств торгівлі на 402 млрд грн або на 23,8%. Відповідно до напрямів вкладення капіталу: найбільшу питому вагу в складі активів підприємств торгівлі займають оборотні активи. Їх питома вага суттєво коливається в межах 79,8%—86,1% протягом періоду, що аналізується; така ж ситуація склалася і з необоротними

активами, які традиційно займають меншу питому вагу серед напрямів вкладень капіталу підприємств торгівлі.

Література:

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент. Киев: Никацентр, 2001. 528 с.
2. Янчева Л.М., Кащенко Н.Б., Чміль Г.Л. Обліково-аналітичне забезпечення управління капіталом підприємств торгівлі: теорія та практика: монографія. Харків: ХДУХТ, 2016. 323 с.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / За заг. ред. Школьник І.О. [І.О. Школьник, І.М. Боярко, О.В. Дейнека та ін.]. К.: "Центр учбової літератури", 2016. 318 с.

References:

1. Blank, I.A. (2001), Finansovyy menedzhment [Financial management], Nika-tsentr, Kyiv, Ukraine.
2. Yancheva, L.M. Kashchena, N.B. and Chmil, H.L. (2016), Oblikovoanalitichne zabezpechennia upravlinnia kapitalom pidpriemstv torhivli: teoriia ta praktyka [Accounting and analytical support for capital management of trade enterprises: theory and practice], KhDUKhT, Kharkiv, Ukrain.
3. Official site of State Statistics Committee of Ukraine (2020), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed March 2020).
4. Shkolnik, I.O. Boyarko, I.M. and Deinec, O.V. (2016), Finansoviy analiz [Financial Analysis], Tsentр uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 24.04.2020 р.*